

GRAĐA ZA POVIJEST ŠKOLSTVA DVORSKE, ZRINSKE I RUJEVAČKE KOMPANIJE IZ ARHIVA HRVATSKE U ZAGREBU

Ivan Jurišić

Zadatak ovog rada je da uputi povjesničare Vojne krajine, a posebno one koji se bave krajiškim školstvom, na određenu, do sada malo korišćenu građu iz Arhiva Hrvatske u Zagrebu.

Krajiško državno školstvo počinje se organizirati nakon odluke carice Marije Terezije iz 1764. da se u sjedištima kompanija otvore škole koje bi se izdržavale iz krajiških proventnih (opskrbnih) blagajni. Iako su još nakon mira u Sremskim Karlovcima 1699. u svakoj općini u Krajinu bile određene posebne parcele zemlje za izdržavanje učitelja, u Banskoj krajinu, a napose u Drugoj banskoj regimenti (na koju se odnosi ovaj rad) otvorena je do 1764. tek jedna škola i to ona u Petrinji, 1700. godine. U razdoblju od 1764. do reforme krajiškog školstva 1774. otvorena je u Drugoj banskoj regimenti isto tek jedna državna njemačka škola, u Kostajnici, 1769. godine.

Nakon uvođenja Općeg školskog zakona (Allgemeine Schulordnung) 1774. donesene su 1775. i odredbe o osnovnom školstvu u Vojnoj krajinu, kojima se uvode državne njemačke škole s dva razreda u trajanju od tri godine. U štapskim mjestima otvaraju se glavne škole, neke u početku isto sa dva razreda, a kasnije obično sa tri. Tek nakon 1830. počinju dobijati i četvrti razred koji se pohađao dvije godine, tako da je školovanje u glavnim školama trajalo šest godina. Od 1816. osnivaju se tzv. »više škole« ili nadučionice (Oberschule) sa dva razreda trivijalne škole i neobaveznim trećim razredom, u kojem se utvrđivalo gradivo naučeno u prva dva razreda. Stoga su još nazivane i opetovnice. Za trivijalne, početne ili niže osnovne škole, propisani su 1774. kao obavezni školski predmeti čitanje, pisanje i računanje. Naziv trivijalne dobile su stoga što su se u njima slušala tri spomenuta predmeta (latinski: trivium). Obavezan je još bio i vjeronauk. Sredinom XIX stoljeća u svakoj je regimenti bilo većinom po šest trivijalnih škola.

Kako su stanovnici Krajine bili vezani uglavnom za vojne službe (dužnosti), prvenstveni zadatak državnih njemačkih trivijalnih škola bio je da njihove polaznike osposobe za pomoćno činovničko osoblje u krajiškoj upravi, zatim za niže oficire u vojnoj službi, te za nastavak školovanja u vojnim školama. Najveća se pažnja posvećivala njemačkom jeziku i pismu, te su se stoga ove škole samo neznatno osvrtnale na obrazovne potrebe naroda, a zanemarivan je i materinji jezik polaznika. Prve trivijalne škole u Drugoj banskoj regimenti, nakon 1774. osnovane su u Zrinu 1776. i Dvoru na Uni, 1780.

Srpske crkveno-narodne ili parohijske škole imale su do 1774. konfesionalni karakter i smatrane su privatnim školama, potčinjenim pravoslavnoj crkvi. Reforma školstva provedena 1774. koja je imala za cilj da se poboljša karakter nastave, nije u srpskom krajiškom školstvu na ovom prostoru postigla one rezultate, koje je država od nje očekivala, budući da se nije uspjelo srpsku pravoslavnu crkvu odvojiti od srpskog školstva. Nastojanja da se to školstvo podigne na viši nivo, da se srpske škole razvijaju u trivijalne škole s narodnim jezikom umjesto tadašnjih crkveno-narodnih slavenosrpskih škola, početi će se ostvarivati tek nakon reforme ovih škola 1829. Smetnje ovim nastojanjima biti će snažan otpor srpske pravoslavne crkve naprednim idejama na području školstva, nepostojanje dovoljno snažnog kulturnog središta Srba na ovom prostoru gdje bi se ukorjenile te napredne ideje o srpskom školstvu (koje dolaze iz Vojvodine, krajem XVIII i početkom XIX stoljeća), budući da je slabo bila razvijena srpska građanska klasa u Krajini, koju su činili uglavnom još nedovoljno utjecajni srpski trgovci. Iako već 1805. počinje prva faza osnivanja srpskih općinskih škola, zbog navedenih razloga neće dati pozitivne rezultate. Period od 1816. do 1829. karakterizira vrlo nizak nivo obrazovanosti Srba krajišnika, budući da npr. u Drugoj banskoj regimenti 1824. djeluju samo dvije srpske osnovne škole, u Petrinji i Kostajnici. Zbog pomanjkanja škola osnivaju se pri crkvama tečajevi za naprednu djecu, koja su slijedeće godine ta elementarna znanja slavenosrpske pismenosti prenosila na drugu djecu. Ovakvo stanje krajiškog školstva ponukalo je državu da 1829. provede drugu fazu osnivanja općinskih škola (Gemeinde schulen ili Elementarschulen). Kako je u prethodnom razdoblju, zbog malog broja škola, svijest o potrebi obrazovanja među Srbima krajišnicima bila slabo prisutna, trebalo ih je zakonskim odredbama postići na osnivanje i pohađanje tih škola. Najviše srpskih općinskih škola osnovano je upravo u Drugoj banskoj regimenti. Jedna od njih bila je i škola u Rujevcu. Otvorena je 1830. u »oficirskom kvartiru«, tj. oficirskom stanu. Učitelj je bio Jovan Jović. Školom je upravljao mjesni paroh Mihajlo Čučković.

S namjerom da prikazem razvoj krajiškog školstva na području današnje općine Dvor na Uni, koje obuhvaća tri kompanije (satnije) bivše Druge banske regimente (pukovnije), dvorsku, zrinsku i rujevačku, poduzeo sam početkom 1989. arhivska istraživanja, usmjerivši pažnju prvenstveno na protokole Bansko-varaždinske, te u nešto manjoj mjeri, Karlovačke krajiške školske komisije iz fonda Zagrebačka generalkomanda, Arhiva Hrvatske u Zagrebu, koji obuhvaćaju vremenski period od 1828. do 1868. godine. Protokoli su zavedeni pod brojevima 39-43 te 46. Na postojanje ovih protokola upozorio me je savjetnik dr. Mirko Valentić, kome se i ovom prilikom zahvaljujem. Budući da se na obradi ogromne mase dokumenata vojnokrajiške provenijencije u Arhivu Hrvatske i danas još uvijek radi (sređuju se pojedini vojnokrajiški fondovi), do ovih je knjiga protokola bilo vrlo teško doći, jer nisu iskazane u niti jednom trenutno važećem vodiču kroz fondove vojnokrajiške građe, već u danas tek internom, prvom većem poslijeratnom popisu dijela građe Arhiva Hrvatske, koji je bio radnog, informativnog karaktera. To je izvještaj arhiviste Ivana Filipovića o sređivanju tri krajiška fonda, među kojima i fonda Militaria-varia, knjige. Među ostalim knjigama tog fonda nalazi se i pet knjiga protokola Bansko-varaždinske školske komisije (Banal Warasdiner Schulen Commission. Exhibition Prothocoll).

Prva knjiga obuhvaća razdoblje od 1826 do 1845, druga godinu 1846, treća 1847. i dio 1848, četvrta ide od 1849. do 1852. sa umetkom 1848-1849. dok peta obuhvaća godinu od 1853. do 1862. Uz ove navedena su i tri protokola Školske komisije i direkcije u Karlovcu (Karlstädter Militär-Gränzschulen-Comision und Direction. Exhibitions Protokoll). Prvi se odnosi na godinu 1849-1857, drugi 1858-1860 i treći 1857-1868. Ove knjige protokola trenutačno pripadaju fondu Zagrebačka generalkomanda i zavedene su pod naprijed spomenutim brojevima.

Protokoli su dali tek škrte podatke o korespondenciji vođenoj između Druge banske regimente, odnosno Zagrebačke Generalkomande i Bansko-varaždinske (odnosno karlovačke) školske komisije, relevantnoj za školstvo spomenutih kompanija, budući da su ovamo unošeni samo sažeci prispjelih spisa, često ne duži od jedne rečenice. Pa ipak i pored toga građa iz ovih protokola zanimljiva je za mikroanalizu zbivanja u školama navedenih kompanija upravo zbog dužeg vremenskog perioda njima obuhvaćenog. Međutim zbog svoje necjelovitosti (kronološke »rupe«), te konciznosti diktirane karakterom izvora, pokazala se nedostatnom za jedan temeljitiji znanstveni rad o navedenoj temi.

Nakon što sam pregledao sve napomenute protokole, izdvojio sam 115 sažetaka zavedenih spisa, od kojih se 77 odnosi na njemačku državnu tri-vijalnu školu u Dvoru, 23 na isto takvu školu u Zrinu, te 15 na srpsku općinsku školu u Rujevcu. Zbog objektivnih razloga, izdvojio sam i predao za tisak tek 42 sažetka koji se svi odnose samo na školu u Dvoru.

Budući da nisam bio u mogućnosti da tom prilikom navedenoj građi dam opširniji popratni komentar, u ovom ću se prilogu ukratko osvrnuti i na sadržaj spomenutih sažetaka spisa unesenih u dotične protokole, čime će se barem donekle odgovoriti na pitanje, što nam novo prezentira ova arhivska građa.

Sažeci iz protokola sadrže uglavnom odluke o imenovanju (postavljanju) i premještanju pojedinih učitelja. Upada u oči velika učestalost premještaja kao i upornost pojedinih učitelja u traženju premještaja. Pojedini su učitelji već nakon nepune godine boravka u jednom, tražili da im se omogući daljnje službovanje u nekom drugom mjestu. Tako je Nikola Roknić, tek što je krajem studenog 1849. imenovan za pomoćnog učitelja u Dvoru, već krajem srpnja slijedeće godine zatražio premještaj u Glinu ili Vrginmost (prilog 1, sažetak 1 i 2). Krajiške vlasti nisu uvijek izlazile u susret ovim molbama. Prateći u zapisnicima kamo sve odlaze i iz kojih se sve mjesta javljaju na natječaje za popunjenje ispraznjenih mjesta pojedini učitelji, može se ponešto saznati i o migraciji krajišnika učitelja, koja se uglavnom nije zaustavljala na granicama pojedinih obližnjih kompanija, već je bilo slučajeva da su se na natječaj javljali i kandidati iz pojedinih regimenti Karlovačkog generalata (prilog 1, sažetak 3 i 4), kao i iz brodske, te gradiške regimente (prilog 1, sažetak 5). Ponešto se može saznati i o socijalnom statusu krajiških učitelja. Poneki su živjeli bijedno (kao uostalom i danas), tako da ima primjera upućivanja novčane potpore takvim učiteljima (prilog 1, sažetak 6), ili bi stipendija za školovanje bila dodjeljena upravo sinu učitelja »marljivom ali siromašnom«. Na osnovu imena i prezimena učitelja, iako se nacionalnost niti vjeroispovijest ne navode, može se sa prilično velikim postotkom vjerojatnosti utvrditi (barem za školu u Dvoru) nacionalni sastav učitelja i pomoćnih učitelja. Iz popisa učitelja na njemač-

koj državnoj trivijalnoj školi u Dvoru od 1830. do 1863. koji sam sastavio na osnovu šturih podataka iz spomenutih protokola i donosim ga u prilogu 2 ovog teksta, može se uočiti nesrazmjer u odnosu broja učitelja i pomoćnih ili kasnije nazvanih nižih učitelja katolika i pravoslavnih. Krajiške su se vlasti nerado i rijetko odlučivale da mjesta državnih učitelja dodjeljuju osobama pravoslavne vjere. Držale su nepriličnim i da veliki broj školskih pomoćnika budu pravoslavne vjere, smatrajući da bi moglo doći do nepri- lika kad oni budu trebali zauzeti mjesta učitelja u potpuno ili većim dije- lom katoličkim naseljima. Namještanje pomoćnih učitelja pravoslavne vje- re na državnim školama nije osporavano jedino onda ako su se oni na taj način školovali za općinske učitelje srpskih narodnih škola, dakle ako ni- su namjeravali ostati službovati na dotičnoj državnoj školi i jednoga dana preuzeti mjesto učitelja na njoj. Stoga su od šest učitelja na njemačkoj državnoj trivijalnoj školi u Dvoru, u razdoblju od 1830. do 1863. vjerojat- no tek dvojica pravoslavne vjere: Josif Radošević i Josif Brleković. Posljed- ni još 1849. službuje kao pomoćni učitelj u Zrinu. Tamošnja srpska općina moli da ga se imenuje od pomoćnog (Schulgehülfe) u državnog učitelja (Ärariallehrer). Naprotiv, prema popisu nižih učitelja na tamošnjoj školi, od njih osmorice samo za jednog bi se sa sigurnošću moglo ustvrditi da nije bio pravoslavne vjere, a to je Franc Božnjaković. Navedeni primjeri potvr- đuju spomenuti nesrazmjer u zastupljenosti državnih učitelja i nižih ili po- moćnih učitelja osobama pravoslavne vjere.

Iako sam pri pregledavanju ovih protokola pažnju posvetio prvenstve- no podacima koji se odnose na školstvo spomenutih triju kompanija, te ne- mam cjelovit uvid u obim (količinu) podataka o ostalim krajiškim škola- ma na području Banske krajine, te Karlovačkog i Varaždinskog generalata, ipak mogu konstatirati da protokoli sadrže mnoštvo sitnih podataka o sva- kodnevnicima krajiškog školstva, koji su tim vredniji ako znamo da je tokom vremena dio spisa čiji su sažeci uvedeni u ove protokole iz kojekakvih raz- loga propao i da se još jedino iz ovih sažetaka mogu donekle rekonstruirati sadržaji tih spisa, dragocjenih za proučavanje lokalnih povijesti krajiškog školstva, bez kojih se ne može doći do cjelovite slike o sveukupnom kra- jiškom školstvu.

Prilog br. 1

1. 26. studeni 1849.

Generalkomanda se obraća Školskoj komisiji u vezi premještaja pomoćnog uči- telja Demetra Tintora iz Dvora u Glinu i imenovanja općinskog učitelja Nikole Roknića za pomoćnog učitelja u Dvoru.

General Comdo / Schulen Com. Versetzung des Schulgehülfen Demeter Tintor von Dvor nach Glina und die Ernennung des Gemeindelehrers Nicolaus Roknić zum Schulgehülfen in Dvor. Arhiv Hrvatske, Zagrebačka generalkomanda, Ban- sko-varaždinska školska komisija, protokol 42, V 15204/4927.

2. 27. srpanj 1850.

Druga banska regimenta podnosi Školskoj komisiji molbu pomoćnog učitelja u Dvoru, Nikole Roknića, za premještaj u Glinu ili Vrginmost.

2tes Banal Regiment / Schulen Commission. Unterlegt das Gesuch des Dvorer Schulgehülfen Nicolaus Roknić um die qua talis Übersetzung nach Glina oder Vrginmost. AH, ZGK, BVŠK, 42, V 30 9092/3243.

3. 27. travanj 1863.

Otočaćka regimenta podnosi Školskoj komisiji molbu općinskog učitelja Nikole Krekovića i školskog praktikanta Simona Bobinca zbog podjeljivanja mjesta nižeg učitelja u Dvoru.

Otočaner Regmt / Schulen Commission. Unterlegt das Gesuch des Gemeindelehrers Nicolaus Kreković und das Schulpraktikanten Simon Bobinac wegen Verleihung der Unterlehrersstelle zu Dvor im 2 Banal Rgt.

AH, ZGK, Karlovačka krajiška školska komisija, 46, V 3692/2398.

4. 19. lipanj 1863.

Slunjska regimenta dostavlja Krajiškoj školskoj komisiji molbu učitelja nje-mačke općinske škole (u Krstinji), (Simona) Mandića, zbog dobijanja ispražnje-nog mjesta nižeg učitelja u Dvoru.

Sluiner Rgmt / Grzsch. Komiss. Übermittelt das Bittgesuch des deutschen Gemeindelehrers Mandić wegen Erlangung der erledigten Unterlehrersstelle zu Dvor. AH, ZGK, KKŠK, 46, V 1111/2634.

5. 28. siječanj — 27. veljače 1854.

Prva i Druga Banska, Brodska i Gradiška regimenta, brodski, petrinjski i kostaj-nički magistrat, šalju Školskoj komisiji molbe sa dokazima sposobnosti za uči-teljsko mjesto u Dvoru, u Drugoj banskj regimenti.

1 Banal Rgmt, 2, Broder, Gradiškaner, Broder Mgst, Petrinjaner, Kostaj-nicer, senden die Kompetentengesuche für die Unterlehrersstelle zu Dvor im 2 Banal Regimente ein. AH, ZGK, BVŠK, 43.

6. 18 veljače 1851.

Druga banska regimenta moli Zemaljsku vojnu komandu da donese zaključak o privremenoj potpori za državnog učitelja u Dvoru, Matiju Petračića.

2 Banal Regiment / Landes Militär Commando. Bittet um Schlussigmachung einer zeitlichen Unterstützung für den Arariallehrer Matthäus Petračić zu Dvor. AH, ZGK, BVŠK, 42, V 5 1243/428.

REDOSLIJED UČITELJA

na njemačkoj državnoj trivijalnoj školi u Dvoru od 1830. do 1863. (prema podacima iz protokola Krajiških školskih komisija, Arhiva Hrvatske u Zagrebu)

? —1830 Josif Radošević. Odlazi u Kraljevčane.

1830—1834 ? Crnković. Odlazi u Dubicu.

1834—1840 Martin Marjanović. Otpušten iz službe zbog nemoralna.

1841—1846 Emerik Terlaba. Odlazi u Jasenovac.

1846—1854 Matija Petračić. Dolazi iz Jasenovca. Umro u Dvoru krajem prosinca 1853.

1854—1863 Josif Brleković. U listopadu 1859. tražio je premještaj, no molba je odbijena. Već u siječnju 1860. bolestan (Brustschmerzen). Kako je obu-čavao čak 66 učenika, još istog mjeseca dodjeljen mu je kao ispomoć niži učitelj Borojević iz Mečenčana. No nakon mjesec dana i on je obolio, od katara pluća (Lungenkatarh). I polovinom veljače 1861. moli Brleković za premještaj, no ponovno je molba odbijena. U ožujku iste godi-ne ponovno je obolio, a u svibnju mu kao privremenog nižeg učitelja do-djeljuju ponovno Borojevića, budući da je dotadašnji niži učitelj Božnjaković premješten u Jezerane. Zbog narušenog zdravlja, Josif Brle-ković 1. kolovoza 1863. odlazi u prijevremenu mirovinu.

1863— ? Franc Markonja, dotadašnji niži učitelj.

REDOSLIJED NIŽIH UČITELJA

na njemačkoj državnoj trivijalnoj školi u Dvoru od 1832. do 1865. (prema po-dacima iz protokola Krajiških školskih komisija Arhiva Hrvatske u Zagrebu)

1832— ? Gavril Paić.

? —1849 Demeter (Dimitrije) Tintor. Premješten u Glinu.

- 1849—1851 Nikola Roknić. Bivši općinski učitelj. Premješten u Topusko.
- 1852—1857 Aleksa Grujić. Početkom šk. g. 1853/54. moli premještaj u Kraljevcane, zatim u Glinu, no obadvije molbe su odbijene.
- 1857—1861 Vasilije Pribičević.
- 1861—1863 Franc Božnjaković. Već u listopadu 1861. privremeno je premješten u Lasinju, zbog bolesti tamošnjeg učitelja, no ondje je proveo i cijelu 1862. a kad se u ožujku 1863. trebao vratiti u Dvor, zbog bolesti Brlekovića, premješten je u Jezerane, tako da je stvarno bio učitelj u Dvoru svega pola godine.
- 1863—1865 Simon Mandić, bivši učitelj njemačke općinske škole u Krstinji, u Slunjskoj regimenti. U Dvor dolazi u srpnju, a već polovinom studenog 1863. odlazi za pomoćnog učitelja u Topusko. No, početkom listopada 1864. ponovno je u Dvoru. Odobreno mu je da ode za pomoćnog učitelja u Zrin, no stvarno je premješten tek u studenom 1865. gdje i umire 13. studenog 1866.
- 1865— ? Mihajlo Bifel.

Z u s a m m e n f a s s u n g

MATERIAL FÜR DIE GESCHICHTE DES SCHULWESENS IN DEN KOMPANIEN VON DVOR, ZRINY UND RUJEVCI AUS DEM ARCHIV KROATIENS IN ZAGREB

Ivan Jurišić

In der vorliegenden Arbeit sind einige Anmerkungen zu einem bestimmten, sich auf das Schulwesen in der Militärgrenze beziehenden Stoff aus dem Archiv Kroatiens enthalten.

In dem ersten Teil des Textes gibt der Verfasser einige grundlegende Angaben über die staatlichen als auch die serbischen nationalen Schulen in der Militärgrenze.

In der Fortsetzung ist von dem Archivmaterial selbst die Rede: fünf Büchern Protokolle der Banal-Warasdiner Schulen Commission sowie drei Büchern der Karlstädter Militär-Gränzschulen-Comision und Direktion. Der Verfasser stellt fest, daß die Protokolle eine Vielzahl von Angaben über den Alltag des Schulbetriebs in der Militärgrenze enthalten, die für die Studie der lokalen Geschichte dieses Schulwesens sehr wertvoll sind.

Der Arbeit sind auch zwei Anhänge hinzugefügt. In dem ersten sind sechs Beispiele aus den Inhalten der Protokolle angeführt, während der zweite eine chronologisch angeordnete Liste der Arariallehrer und Unterlehrer an der deutschen staatlichen Trivialschule in Dvor von 1830 bis 1865 enthält.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.